

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

PROF.DR. ŞABAN KUZGUN
ARMAĞANI

SAYI: 5

ELAZIĞ-2000

OSMANLI İDARESİNDE BELEN'İN NÜFUSU VE DİNİ YAPISI (1865-1914)

Adem TUTAR*

Günümüzde Hatay vilayetinin ilçelerinden biri olan Belen'in tarihi, bulunduğu coğrafi konum itibariyle çok eski çağlara kadar gitmektedir. Anadolu ile Ortadoğu'nun bağlantısını tabii bir duvar gibi kesen Amanos Dağları üzerinde bulunan Belen, eski çağlardan beri stratejik önemini muhafaza etmiştir. Çeşitli devletlerin idaresinde yer alan bölge, Osmanlı idaresine geçtikten sonra bu önemi daha da artmış ve Osmanlı Devletinin önemli derbentlerinden biri olmuştur¹.

1865'li yıllarda Osmanlı Devleti, asayişini sağlamak için yaptığı askerî faaliyetler esnasında bölgede, idarî düzenlemeler ve nüfus sayımı yapmıştır. Bu idarî düzenleme neticesinde, Belen kazası Haleb sancağından ayrılarak Payas sancağının kazası olmuştur. Cevdet Paşa, 1867 tarihinde Belen kazasının nüfusunu İskenderun ile birlikte hane olarak şu şekilde vermiştir².

Müslüman		Gayrimüslim		Toplam	
Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
1729	10374	312	1872	2041	12246

Tabloda ifade edilen hane sayılarını, bölgedeki tahminî aile nüfusu olan 6 rakamı ile çarparak tahminî nüfusu bulmaya çalıştık. Görüldüğü gibi, 12246 kişilik toplam nüfusun 10374'ünü (%85) Müslümanlar oluştururken, 1872'sini (%15) Gayrimüslimler teşkil etmektedir. Ancak bu bilgi Belen'in dinî yapısını tam olarak yansıtmamaktadır. O döneme ait Belen'in dinî ve sosyal yapısını yansıtan değişik kaynaklara baktığımızda; Ş. Sami'nin, yörenin nüfusunu 8622 kişi olarak verdiğini, fakat nüfusu dinî yönden belirtmediğini görmekteyiz. Kazada bulunan sosyal ve dinî kurumları sayarken, bir cami, 4 mescid, bir medrese, bir rüştiye, 3 sıbyan mektebi, bir kilise ve iki Hıristiyan mektebinin bulunduğunu ifade etmiştir³. Diğer

* Yrd.Doç.Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Öğretim Üyesi.

1 B. Darkot, "Belen" II, İA., İstanbul 1965, s. 473 vd.

2 Cevdet Paşa, **Tezâkir III**, (Yay: Cavid Baysun), Ankara 1991, s. 222 vd.

3 Şemseddin Sami, **Kamus'ul-Alam II**, İstanbul 1306, s. 1443.

tarafından Osmanlı Devleti tarafından hazırlanan salnamelerde, yörenin nüfusu ile ilgili bilgiler ayrıntılı olarak verilmiştir. Bu da yaptığımız araştırmada bizi daha kolay ve sağlıklı bir sonuca götüreceğinden hareketle sık sık bu salnamelere müracaat etmeyi uygun bulduk.

1890 tarihli salnameye göre Belen kazasının nüfusu⁴:

Dini Gruplar	Kadın	Erkek	Toplam
Müslüman	3489	3805	7294
Ermeni	535	661	1196
Protestan	51	47	98
Yahudi	-	1	1
G. Müslim Toplam	586	709	1295
Toplam	4075	4514	8589

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, 8589 kişi olan kaza toplam nüfusunun 1295'ini (%15) Gayrimüslimler oluştururken, 7294'ünü (%85) Müslümanlar meydana getirmektedir. Yine tabloya göre bölgede yaşayan Gayrimüslim nüfusun büyük bir çoğunluğunun Ermenilerden oluştuğunu görmekteyiz.

V. Cuinet, 1891 tarihli eserinde, Belen'in toplam nüfusunu 10765 olarak vermiş ve bu nüfusun 8253'ü (%77) Müslüman, 2510'u Hıristiyan ve 2'si Yahudi olmak üzere 2512'sinin (%23) Gayrimüslim olduğunu belirtmiştir. Kaza merkezinde ise, 4000'i Müslüman 200'ü Hıristiyan olmak üzere toplam 4200 kişi yaşamaktaydı⁵. Cuinet, vermiş olduğu bu rakamlarla Gayrimüslim nüfusu %7-8 oranında fazla göstermiştir. Bu durum diğer yıllarla ilgili salnamelerdeki verilere bakıldıkça daha da açık bir şekilde görülmektedir.

⁴ Haleb Vilâyet Salnamesi 1308, s. 191.

⁵ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie II*, Paris 1891, s. 221 vd.

Belen kazasının 1896 tarihli salnameye göre nüfusu⁶:

	Dini Gruplar	Kadın	Erkek	Toplam
Yerli	Müslüman	3620	3618	7238
	Ermeni	638	674	1312
	Protestan	60	40	100
Yabancı	Müslüman	69	111	180
	Ermeni	5	10	15
	Protestan	4	6	10
	Müslüman Toplam	3689	3729	7418
	Gayrimüslim Toplam	707	730	1437
	Toplam	4396	4459	8855

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, 8855 kişi olan toplam nüfusun 1437'sini (%16) Gayrimüslimler teşkil ederken, 7418'ini (%84) Müslümanlar oluşturmaktadır. Bölgedeki nüfusun yerli ve yabancı olarak verilmesi, yörenin nüfus hareketliliğine müsait olduğunu da göstermektedir.

Belen Kazasının 1901 tarihli salnameye göre nüfusu:⁷

Dini Gruplar	Kadın	Erkek	Toplam
Müslüman	4652	4661	9313
Ermeni	666	660	1326
Ermeni Katolik	43	69	112
Protestan	101	97	198
G. Müslim Toplam	810	826	1636
Toplam	5462	5487	10949

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, 10949 kişi olan toplam nüfusun 1636'sını (%15) Gayrimüslimler oluştururken, 9313'ünü (%85) Müslümanlar teşkil etmektedir. Bu verileri diğer salnamelerdeki bilgilerle karşılaştığımız zaman, yöredeki Müslüman ve Gayrimüslim nüfus arasındaki oranların yaklaşık olarak aynı olduğunu görmekteyiz. Bu da bize

⁶ Haleb Vilâyet Salnamesi 1314, s. 247.

⁷ Haleb Vilâyet Salnamesi 1319, s. 247.

anılan tarihler arasında nüfusun azalmasına neden olacak büyük bir felaket veya savaş ve benzeri gibi olayların bölgede cereyan etmediğini göstermektedir. Yine aynı şekilde nüfus artışında tabii gelişmenin dışında bir nüfus yoğunlaşması da görülmemektedir.

1906 tarihli salnameye göre; Belen kaza merkezinde 5 mahalle ve kazaya bağlı 50 köy bulunmaktaydı⁸. Belen merkezindeki nüfus; 3215'i (%64) Müslüman, 1825'i (%36) Gayrimüslim olmak üzere toplam 5040 kişidir⁹. Bu durum bize Gayrimüslim nüfusun büyük bir kısmının merkezde yaşadığını göstermektedir. Belen'in dinî ve sosyal yapısını yansıtan bazı kurumlara baktığımızda şu tabloyu görmekteyiz: 1 camii, 4 mescid, 1 tekke ve medrese, 1 Rüşdiye mektebi, 1 İbtidaiye mektebi, 4 Sıbyan mektebi, 1 Ermeni kilisesi, 1 Ermeni mektebidir¹⁰. Bu tablodan hareketle Müslüman olsun, Gayrimüslim olsun yöredeki bütün insanların, bu kurumlarda yaptıkları faaliyetler ile kendi varlıklarını hissettirdiklerini söylemek mümkündür.

Belen kazasının 1906 tarihli salnameye göre nüfusu:¹¹

Dini Gruplar	Kadın	Erkek	Toplam
Müslüman	4757	5254	10011
Ermeni	775	926	1701
Ermeni Katolik	103	125	228
Protestan	92	101	193
Yahudi	8	10	18
G. Müslim Toplam	978	1162	2140
Toplam	5735	6416	12151

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, 12151 kişi olan kaza toplam nüfusunun 2140'ını (%18) Gayrimüslimler teşkil ederken, 10011'ini (%82) Müslümanlar meydana getirmektedir.

⁸ Haleb Vilâyet Salnamesi 1324, s. 332.

⁹ Haleb Vilâyet Salnamesi 1324, s. 328.

¹⁰ Haleb Vilâyet Salnamesi 1324, s. 329.

¹¹ Haleb Vilâyet Salnamesi 1324, s. 333.

K. Karpat'a göre; Haleb Sancağına bağlı olan Belen kazasının nüfusu 1914 tarihinde şöyle idi¹²:

Dini Gruplar	Nüfus
İslam	10506
Ermeni	1696
Yahudi	18
Rum Katolik	2
Ermeni Katolik	314
Protestan	232
Yakubi	2
Gypsies	46
GM. Toplam	2310
Toplam	12816

Karpat'ın vermiş olduğu bilgilerde görüldüğü gibi, 12816 kişi olan toplam nüfusun 2310'unu (%18) Gayrimüslimler oluştururken, 10506'sını (%82) Müslümanlar teşkil etmektedir. Ancak, 1906 salnamesindeki Ermeni nüfusu tablodaki Ermeni nüfusla hemen hemen aynı olmasına rağmen, Katolik Ermeni nüfusun 228'den 314'e yükselmesi bölgede cereyan eden Katolik misyoner faaliyetlerinin ve Fransa'nın siyasî nüfuzunun ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan tabloların bütünü göz önüne alındığında Protestan olan Hıristiyanların sayısında da devamlı bir artış göze çarpmaktadır. Bu da bölgenin aynı zamanda Protestan misyonerler için de iyi bir çalışma sahası olduğunu ortaya koymaktadır. Yine tabloların bütününe bakıldığında, Müslümanların bölgedeki nüfusu yaklaşık %80'lerin üzerinde bir çoğunluğa sahip oldukları gözükmektedir.

Sonuç olarak Belen, Osmanlılar döneminde dinî ve sosyal açıdan renkli bir görünüm arz etmektedir. Müslüman nüfusun yoğun olarak bulunduğu yörede, başta Ermeniler olmak üzere değişik din ve inançlara mensup insanlar yaşamıştır. Bölgedeki misyoner faaliyetlerin etkisi görülünceye kadar, yöre insanı değişik din ve etnik yapıya sahip olmalarına rağmen, iyi bir diyalog içerisinde yaşamışlardır.

¹² K. H. Karpat, *Ottoman Population 1830-1914*, Medison-1985, s. 176 vd.